

Türkiye’de Sağlık İletişimi Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Eleştirel Bir Bakış¹

Sema YILDIRIM BECERİKLİ
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye
semabecerikli@gmail.com

Özet

Sağlık alanı günümüz Türkiye’inde açılan pek çok özel sağlık kurumu da gözönünde bulundurulduğunda büyük bir ivme kazanmış görünmektedir. Ancak bu süreçte kamuya ait sağlık kuruluşlarının sürekli olarak dışarıdan hizmet almaya yönelmiş olmasının, sağlıkta neo-liberal politikaların artık kökleşmiş duruma gelmesinin, Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın bu politikalara eklenmede gördüğü işlevin toplum sağlığına nasıl katkıda bulunduğu ciddi bir tartışma konusudur. Bu çalışma Türkiye’de sağlık alanındaki bu tür yapısal dönüşümlerin gerçekleştiği bir ortamda, akademik yayınların bu gerçekliği kavrama biçimini analiz etmeye çalışmaktadır. Bibliyometrik bir analiz yoluyla, bu konuda yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonuç olarak akademik yayınların, bu konudaki politikalara ve gündelik hayattaki izdüşümlerine mesafeli ve eleştirel bir tarzda bakamadıkları, hala anaakım iletişim çerçevelerine başvurdukları ve yöntemsel olarak da insan tutum ve davranışını ölçme iddiasında bulunan nicel araştırma tekniklerine dayandıkları bulgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sağlık İletişimi, Akademik Yayınlar, Bibliyometrik Analiz

A Bibliometric Analysis of Master’s and Doctoral Theses Written on Health Communication: A Critical Review

Abstract

Considering many newly opened private health institutions, health sector seems to have gained great momentum in Turkey recently. However, it is a serious matter of debate that public health organizations constantly are dependent on receiving foreign services, neo-liberal policies embedded in health sector and how Health Transformation Program helps th public health integration with these policies. The aim of this paper is to analyze the way academic publications grasp this reality in Turkey as an environment of structural transformations in the health sector. Master’s and doctoral theses written on this field have been subjected to a critical evaluation approach through a bibliometric analysis. As a result, it has been found that academic publications don’t take a critical approach toward health sector policies and reflections of these policies on daily life. They are still under the influence of mainstream communication research and methodologically are based on the quantitative research techniques, which claim to measure the attitudes and behaviors of people.

Keywords: Health Communication, Academic Publishies, Bibliometric Analysis.

¹ Bu çalışmanın kuramsal bölümü 2. Uluslararası Sağlık Geliştirilmesi ve İletişimi Sempozyumu’nda sunulan-9-11 Nisan 2013- “Sağlık İletişiminin Önündeki Engeller ve Sağlık Enformasyonunun Manipülasyonu” başlıklı bildiri esas alınarak kaleme alınmıştır.

Giriş

Sağlık iletişimi literatürü son on yılda gerek akademik tezlerle, gerekse konuya ilişkin kitap, makale ve bildirilerle varlık göstermeye başlayan, sağlık konusunda faaliyet gösteren kamu/özel kurumlarla STK'ların ilgi göstermeye başladığı bir varlık alanı haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle özellikle akademik yayınlardaki bu konudaki nicel ve nitel açıdan yönelimleri saptamak alanın haritasını çıkarmak, boşlukları ve eksiklikleri görebilmek adına önemlidir.

Sağlıkla ilgili konular hakkında bireyleri, grupları ya da daha geniş insan topluluklarını bilgilendirme, yönlendirme, ikna etme işi olarak tanımlayabileceğimiz sağlık iletişimi, sağlık politikalarının analizi de dahil olmak üzere, salgın hastalıkları önleme ya da bunlara karşı insanları bilinçlendirme faaliyetlerini de kapsamaktadır. Genel amaç; insanların ve toplumların yaşam kalitelerini artırmaktır. Sağlık iletişimi alanı, iletişim sürecindeki bütün unsurların sağlıkla ilgili konularda nasıl bir araya geldiğini irdelemektedir. Ancak bu alandaki lisansüstü tezlerde anaakım iletişim çalışmalarının önkabullerinin belirleyici biçimde hakim olduğu görülmektedir. Mesajın kodlanması ve alınılması arasındaki ilişki genellikle bağlamdan yoksun, nesnel ve ölçülebilir kriterler üzerinden değerlendirilmekte, konunun ekonomi-politik yönleri göz ardı edilmektedir.

Sağlık İletişimi Alanındaki Literatüre İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Sağlık iletişimi alanındaki çalışmaların büyük bir bölümü kendilerine analiz noktası olarak, kişilerarası ilişkiler ve kitle iletişim araçlarını alırlar. Kişilerarası iletişim düzlemi daha çok doktor-hasta iletişimini esas alırken, kitle iletişim araçları düzlemi bazen sağlıkla ilgili kampanyaların medya aracılığıyla aktarımına ya da sağlıkla ilgili konuların medyada temsiline odaklanmaktadır. Kişilerarası iletişim ve kitle iletişim araçları düzleminde ele alınabilecek pek çok alternatif odak olmasına rağmen, her iki düzlemin de bu temelleri esas alarak yükselmesi, sağlık iletişimi araştırmalarında sınırlı bir konu dizgesinde çalışılmasını da beraberinde getirmektedir.

Sağlık iletişiminin kişilerarası özellikle de yüzyüze iletişim kapsamında ele alınışında, genellikle sosyal-psikolojik etkenlerden ötürü kişinin kendini ifade etme zorluğu üzerinde durulur. Kişilerarası iletişim engellerine ilişkin analizler, büyük ölçüde doktor-hasta iletişimindeki aksayan yönleri ve bunların giderilmesine odaklanırlar. Örneğin; Yağbasan ve Çakar (2006) iletişimsel eylem sürecinde bireylerin bazen yansıtmak istediği duygu, düşünce veya hisleri bir takım iletişimsel engellerden ötürü karşıdakine aktarma zorluğu yaşayabildiğini, bunun nedenleri arasında; reddedilme, incinme, iletişimin karşıdaki kişi veya kişilerin kontrolünde gerçekleşmesi gibi unsurların öne çıktığını belirtmektedirler. Söz konusu çalışmalarında araştırmacılar mesleki kavram ve terimlerle dolu tıbbi jargonun temel bilgi alışverişine kadar yansımalarının hastalar açısından önemli bir sorun yarattığı hipoteziyle yola çıkmışlar ve üç devlet hastanesinde 400 kadar hastaya uyguladıkları anketle, hekimlerin büyük bir oranının, hastaları ile kurdukları iletişimde mesleki (tıbbi terminoloji) bir dil kullanmalarının önemli bir engel olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Hekim-hasta iletişiminin ele alındığı bir başka çalışma Gezergün vd. (2006) *Hastaların Bakış Açısıyla Hekim-Hasta İlişkisi ve İletişimi; Bir Eğitim Hastanesi Örneği* başlıklı çalışmalarıdır. Bu çalışmada hekimin teknik yeterliliği, hekime duyulan güven, hekimin davranış şekli, hekimin hastayı bilgilendirme düzeyi, hekimin kullandığı dil ve iletişim ile hekimle ilgili genel izlenimin; hastaların yaşına, hekimin adını bilip bilmemelerine, görüşme süresine, genel sağlık durumlarına ve başvurdukları polikliniğe göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Çalışmanın sonuçları arasında, hastaların hekimlerle olan görüşme süreleri, hekimlerin hastaları açıklayıcı tarzda tıbbi terimler kullanmadan bilgilendirmesi ve hekimlerin davranış şekli, hastalarına zaman ayırması, hastanın soru sormasına fırsat vermesi ve hastalığı konusunda hastayı bilgilendirmesinin muayene için gelen hastayı rahatlattığı, cesaretlendirdiği ve hekime duyulan güveni artırdığı yer almaktadır.

Erbaydar'ın (2003) çalışmasında da etkili iletişim tekniklerinin gerek toplumsal ve politik düzeyde gerekse hedef grup ya da birey düzlemlerinde uygulanmasının sağlık iletişimi açısından zorunlu olduğunun altı çizilir. Güler (2006) de benzer bir nokta üzerinde durur ve kitle iletişim araçlarının bu süreçteki önemini vurgular. Güler'e göre, sağlık yöneticileri ve sağlık hizmeti sunanlar

medya iletişimin kuvvetli ve zayıf yönlerine hakim olmalıdır. Somunoğlu'nun (2013:1) çalışması da sağlık sektöründe iletişim ve halkla ilişkiler çalışmalarının algılanmasına dönük bir araştırmayı barındırmaktadır. Tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik bölümü öğrencileri üzerinde yapılan bir anket çalışmasıyla, öğrencilerin sağlık sektöründe iletişim ve halkla ilişkiler çalışmalarının çok önemli olduğunu düşündüğü ancak sağlık sektöründe bu iki konuya yeterince önem verilmediği kanaatinde oldukları bulgulanmıştır. İletişim konusunu sağlık alanıyla bitştiren çalışmalarda yeni iletişim teknolojilerini getirdiği olanaklardan biri olan e-terapi uygulaması, hukuksal ve etik boyutlarıyla Cengiz (2007:292) tarafından kaleme alınmıştır. E-sağlık, yeni iletişim teknolojilerinin tüm işlevlerinin hizmete sunulmasıyla, hastaların tedavisinde sağlık hizmetlerinin çabuk ve kolay ulaştırılmasında, paydaşlara hizmet sunumunda yeni ve olanaklı bir alan olarak ele alınır. Kayabalı (2011)'nin çalışması da internetin sağlık sektörüne sağladığı olanaklarla ilgilidir. Sosyal medya üzerine yoğunlaşan makale, internetin klinik çalışmalarda, AR-GE çalışmalarında ve hastalarla iletişimde yeni boyutlar açtığından söz eder. Tanrıverdi ve diğerleri (2010: 101) örgüt içi iletişim dinamiklerinin performans düzeyiyle ilişkilerini sorgulayarak, sağlık yöneticilerinin örgütsel iletişimi daha da geliştirmek ve iyileştirmek, mevcut olan iletişim sorunlarını çözmek için, çalışanlarına karşı açık ve net olmaları, güven vermeleri, dinleme yeteneklerini geliştirmeleri gerektiğini belirtmektedirler. Çalışmalarında hastanelerin çeşitli düzeylerdeki sağlık yöneticilerinin ve çalışanlarının örgüt içi iletişim düzeyleri ile kurumsal performans düzeyleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Görüldüğü gibi; sağlık iletişimiyle ilgili çalışmaların büyük bölümünde iletişim konusundaki etkililik hali, verimlilik, performans, anlaşılabilirlik gibi durumların nedeni olarak kurgulanmıştır. Mesleki jargon kullanımı çok sayıda alan için iletişimsel sorunların başında sayılmaktadır. Ancak mühendislik, mimarlık, hukuk, tıp gibi bazı alanlarda mesleki jargon kullanımı kaçınılmazdır. Bununla birlikte kişilerarası iletişim düzlemindeki tüm engeller ve sorunlar jargon yoğun bir dil kullanımına bağlı olarak açıklanamazlar. Bu tür bir iletişim düzleminde kişilerin mizaçları, karakterleri, hayata, kendilerine ve diğerlerine dair tüm öğrenilmişlikleri, sınıfsal konumları, cinsiyetleri, yaşları, aldıkları eğitimin niteliği, beden dilini kullanma biçimleri vs. gibi pek çok unsur bir arada devreye girmekte ve iletişim sürecini oluşturduğu bağlama göre de biçimlenmektedir. Dolayısıyla sağlık iletişiminin yüzyüze hallerinde karşımıza çıkan en büyük engel; mesleki jargon ağırlıklı bir dilin kullanılması değil, yüzyüze iletişim sürecindeki sorunların tamamının jargon ve beden dili gibi, bu sürecin bir ya da iki unsuruna indirgenmesidir. Sağlık iletişiminin özellikle doktor-hasta boyutundaki sorunların daha açık ve anlaşılır bir dil kullanıldığında çözüleceğini ummak bu indirgemeciliğin bir örneğidir. Üstelik dil sürekli değişen ve yeni eklemelerle yoluna devam eden bir yapı olmasından dolayı, doktora giden hastaların, hukukçulara başvuran müvekkiller, evinin çizimi için mimara başvuran kişilerin de bir ömür boyu bu dil içine girme ve bu dili kullanma yatkınlıkları artar. İlk defa doktora giden bir hastayla bunu pek çok kere tekrarlamış bir hastanın kullanılan dili anlama becerisi artış göstermiştir. Bir yandan gündelik bir dili kullanmak, anlaşılma kapasitesini artırmaktadır ancak ironik bir biçimde bir yandan da bu dili konuşan kişilere olan güven düzeyini düşürmektedir.

Sağlık iletişiminin önündeki engelleri tanımlarken, bunların hangi düzlemler üzerinden ilerlediğinden de söz etmiştik. Medya günümüzde bilginin dolayımıldığı en önemli kanaldır. Sağlık iletişimi alanında, kimi çalışmalar da medya üzerinden iletilen içeriğin analizine odaklanmıştır. Akım (2010) çalışmasında, sosyal sorumluluk kampanyalarının sağlık iletişimi alanındaki etkisini analiz ederek, çalışmaya katılanların "Kalbini Sev Kırmızı Giy" kampanyasından haberdar olmalarına karşın kampanyanın bireylerin kırmızı renk giyip kalp sağlığının önemini herkese gösterilmesine yönelik çağrıyla yerine getirmesini sağlamada yetersiz kaldığı; kampanyanın kalp sağlığının korunmasına yönelik önerilerinin, katılımcıların düşük bir yüzdesinin hayatlarında değişikliğe neden olduğunu saptamıştır. Elde edilen yanıtlar doğrultusunda bu durumun birincil nedeni, katılımcıların, kampanyanın kalp sağlığına yönelik önerilerini hayata geçirmelerinin sağlıklı bir yaşam sürmelerini olumlu etkileyeceğini düşünmemeleri olarak ortaya konmuştur. Bu çalışmanın da değindiği gibi medya yoluyla iletilen içeriğin mesajın alımlayıcıları tarafından birebir benimsenmesi, konuyla ilgili ikna olması ve davranış oluşturmaya ya da değiştirmeye sanıldığı kadar güçlü bir biçimde ortaya çıkmamaktadır. Ülkemizde sigara, menapoz, aile planlaması, obezite, AIDS gibi pek çok konuda

kampanyalar düzenlenmektedir. Çınarlı (2008:176)'nın da belirttiği gibi, bu kampanyalar kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) işbirliği ile planlanmaktadır. Bu durumda sağlık iletişiminin medya üzerinden iletilen içeriğini de kabaca, haberler ve kamu kampanyaları olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Ancak bu ayırım tematik bir kolaylık sağlamak üzere gerçekleştirilmiştir. Çünkü çoğu kamu kampanyasının haber biçimine dönüştürülmüş biçimi ya da tam tersi bir durumun da varlığı bilinmektedir. Sağlık konusunda çıkmış haber metinleri ve gerçekleştirilen kampanyalar üzerine yapılmış çalışmalarda hakim bir biçimde metin üzerine çalışılmaktadır ve genellikle ampirik bir yöntemsel perspektifin uzantısı olan içerik analizi tekniği uygulanmaktadır. Bu tür bir enformasyonun kendisi üzerine odaklanmanın sorunlu yanı, sürecin ekonomi-politik yanının ihmal edilmesi ve metinleri okuyan/izleyen kişilerin anlamlandırma pratiklerine ilişkin olarak hiçbir şeyin söylenemeyişidir. Günümüzde iletişim araştırmalarında varılan son noktalardan biri tüm bu süreçleri bir arada almak gerekliliğidir. Yani bir metnin ortaya çıkmasına yol açan ekonomi-politik bileşenlerin keşfedilmesi, metnin kendisi ve metnin okurunun/izleyeninin anlamlandırma pratiklerini bir arada inceleyen bir araştırma tarzı ideal bir tarz olarak işaret edilmektedir (Çelenk, 2008).

Yurtdışındaki sağlık iletişimi çalışmaları gözönünde bulundurulduğunda, Nazione (2012)'nin bulgularının bu alandaki hakim eğilimleri yansıttığı ifade edilebilir. *Health Communication and Journal of Health Communication*'da son 10 yılda çıkan makaleler içerik analizi çalışmasıyla incelenmiş ve bu alandaki yayın dizgesi örneklem, yöntem, konu açısından tasniflenmiştir. Çalışmanın ilginç bulguları arasında dergilerde yayınlanan makalelerin büyük bir çoğunluğunun fiziksel hastalıklarla ilgili konular etrafında yayınlanmasıdır. Kanseri, özellikle göğüs kanseri, akciğer kanseri, AIDS gibi hastalıklar, iletişim konusu etrafında tartışılmıştır. Psikolojik rahatsızlarla iletişim arasında bir inceleme alanı yok denecek kadar azdır. Fiziksel olmayan sağlık kategorisinde de doktor-hasta iletişimi, internet ve sağlık iletişimi, sağlık enformasyon araştırmaları, kişilerarası iletişim, sağlık materyallerinin üretimi ve dağıtımı gibi konular ele alınmaktadır. Benzer bir eğilim Türkiye'de yapılan çalışmalarda da söz konusudur. Psikolojik rahatsızlıklarla ilgili iletişim düzleminden yapılan çalışmalarda benzer eksiklik söz konusudur. Bu konuda Thomas Mickey'nin *American Mental Health Fund'a* ait altı broşürü yapıbozuma uğratan çalışması önemli bir örnektir (Becerikli, 2008: 14). Mickey, zihinsel hastalıkları konu alan 6 broşür metnini yapıbozuma uğratar ve ardandaki anlamlarını araştırır. Zihinsel hastalıkların dili "sessizlik", "yardım çağrısı" ve "tedavi olma" isteğidir. Halkla ilişkiler uzmanları bu metinler aracılığıyla zihinsel hastalıkların anlamını toplumsal olarak inşa etmektedirler. Mickey akıl hastalıklarından sonra AIDS'le ilgili bir kampanyanın ideolojisini inceler. Salgın Hastalıklar Kontrol Merkezi (CDC) AIDS'in önlenmesiyle ilgili kampanyalar düzenleyen ve eğitim yoluyla AIDS'le mücadele etmeyi hedefleyen bir kurumdur. Bu kurum, kampanya çerçevesinde yayınladığı tanıtım filmlerinde AIDS'in eşcinselleri de tehdit ettiği ihtimaline yer vermemiştir. Bu söylem ideolojik olarak genel kabul gören değer ve normlara bağlı kalınmasını ve statükonun ideolojisini yaygınlaştırmaya hizmet etmiştir. Tüm bu çalışmalardan hareketle temsil alanındaki çalışmaların en büyük eksikliğinin de metinlerin ideolojik düzlemde incelenmemesi olduğunu belirtmek gerekir.

Neuman (2007)'ın bu konuda Amerika'daki kitle iletişim araçları ve toplumsal kesimlerin temsili üzerine gerçekleştirdiği saptamasında olduğu gibi; medya bir kültürün mitlerini sürdürme eğilimi göstermektedir. Örneğin medya, sosyal yardım alan insanların çoğunun siyah (aslında çoğu beyazdır), akıl hastası insanların büyük bir çoğunluğunun şiddet gösterdiği ve tehlike arzettiği (oysa gerçekte küçük bir yüzde böyledir), yaşlı insanların çoğunun bunak olduğu ve huzur evlerinde kaldığını (küçük bir oran bu şekilde olmasına rağmen) gösterir. İnsanlar bu tür görsel imgelerle yönlendirildiklerinde, bu öykülerin ya da stereotiplerin insanların birbirine ya da kendilerine bakışını belirlemede güçlü etkileri söz konusudur. İleri yaştaki insanlar medyada diğer toplumsal kesimlere nazaran daha az temsil edilmekte, daha az oranda ana karakter olarak resmedilmektedir. Temsil edilenlerin büyük çoğunluğu ise bakıma muhtaç, yalnız, hasta ve umutsuz bir şekilde gösterilmektedir. Son yıllarda medyada genç-yaşlı kuşaklar daha fazla çatışma halinde gösterilmektedir. Yaşlı insanların özellikle ulusal bütçeye olan yüklerinden sözeden bir söylem giderek yükselmektedir. Sağlıkla ilgili konuların medyada temsilinde de bu şekilde pek çok sorunlu alan söz konusudur.

Yöntem

Sağlık iletişimi alanında gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tezlerini analiz edebilmek için, YÖK'ün Tez Tarama motorunda “sağlık iletişimi” anahtar sözcüğüyle bir tarama yapılmıştır. Yapılan taramadan sonra bulunan 16 tez bu çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Bu tezlerin sekizi yüksek lisans, sekizi doktora düzeyindedir. Tezlerin 9 tanesinin tam metni erişime açıkken, 7 tanesinin kapalıdır. Çalışmalar 7 erkek 9 kadın öğrenci tarafından kaleme alınmıştır. 16 tezin 14'ü farklı üniversitelerin iletişim anabilim dalları kapsamında yazılmıştır (Bkz. Ek 1). Geriye kalan tezlerin biri işletme diğeri sağlık bilimleri enstitüsündedir. Tezler üzerine bir analiz gerçekleştirilirken bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz tezlerin ve akademik bir alandaki kaynakların analizinde kullanılan en elverişli yöntemlerden bir tanesidir. Uçak (2009) *Bilimsel İletişimin Zamana ve Disiplinlere Göre Değişimi: Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir İnceleme* başlıklı çalışmada Hacettepe Üniversitesinde 1968-2007 yılları arasında sosyal bilimler, temel bilimler, mühendislik, sanat ve beşeri bilimler alanında yer alan onaltı disiplinde yapılan tezlerin atıf analizini gerçekleştirmiştir. Çalışması kapsamına aldığı tezleri yayın türü, dili, yazar sayısı gibi kategoriler dahilinde incelemiştir. Bibliyometrik analiz bilimsel dergilerin atıf analizinde de kullanılmaktadır. Al vd. (2010) *bilig* dergisinde yayınlanan makalelerin yazarlarının hangi kurumlarda görev yaptıklarına, yayınların tek yazarlı/çok yazarlı özellik gösterip göstermediklerine, en sık atıf yapılan kaynak türünün saptanmasına, en sık atıf yapılan dergilerin belirlenmesine ve literatürün yaşlanma hızına ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalarında da yine bibliyometrik analiz kullanmışlardır.

Bu çalışmada da benzer biçimde incelenen tezlerdeki atıflar yayın türü, dili ve yazar sayısı kategorileri oluşturularak analiz edilmiştir. Öncelikle nicel verileri toplamak adına; tezler yazıldıkları üniversite/enstitü, anabilim dalı, ortalama sayfa sayıları, yazıldığı yıllar, ortalama atıf sayıları, yazarların cinsiyeti ve yüksek lisans-doktora oluşları, yöntembilimsel tercihleri açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. 16 tez bu kapsamda incelenmiştir. Tezlerin yöntembilimsel tercihlerine ilişkin sınıflandırmaya, yöntemi açıkça belirtilmiş olan 11 tez dahil edilmiştir. Tam metinleri erişime açık 8 tezin kaynakçaları üzerinden de bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir.

Kaynakçada kullanılan kaynaklara ilişkin analiz edilen unsurlar şu şekildedir:

- Kaynakların dili: Türkçe-Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca vd.)
- Kaynakların niteliği: Kitap, dergi, tez, bildiri, e-kaynak, diğer (rapor, bülten, haber, ders notu vs.)
- Kaynakların yazarları: (Tek yazarlı-Çok yazarlı)

Ayrıca kaynakçalarda “sağlık iletişimi” anahtar sözcüğünü barındıran kaynakların bir dökümü yapılarak, Türkçe literatürde en çok atıfta bulunulan kaynak saptanmaya çalışılmıştır. Böylelikle akademik yayınların oldukça önemli bir aşamasını/bölümünü oluşturan yüksek lisans ve doktora tezlerinde alıntı yapılan kaynakların sıralamasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Tezlerde en çok atıfta bulunulan iki Türkçe kitap saptanmıştır. Bunlardan ilki İnci Çınarlı (2008)'nin *Sağlık İletişimi* adlı kitabı, diğeri Ayla Okay (2009)'ın *Sağlık İletişimi* adını taşıyan kitaplarıdır. Bu iki kitap 5'er tezde atıfta bulunularak en çok atıf alan çalışmaları oluşturmuşlardır. Ruhi Selçuk Tabak (2003)'ın *Sağlık İletişimi* adlı kitabı ise 3 atıf alarak ikinci sırada yer almaktadır. Tezlerde bu anahtar sözcükle yapılan taramada en çok atıf alan makale ise Tuğrul Erbaydar (2008)'in *Halk Sağlığı Açısından Sağlık İletişimi* adlı çalışması olmuştur.

Tablo 1. Sağlık İletişimi konusundaki tezlerin yazar cinsiyet dağılımı

Kadın	9
Erkek	7

Sağlık iletişimi alanındaki tezlerin 9'u kadın, 7'si erkek öğrenciler tarafından kaleme alınmıştır. Kadın öğrencilerin sayıları erkeklere nazaran biraz daha fazladır.

Tablo 2. Sağlık İletişimi konusundaki tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Selçuk Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	Ankara Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	Gazi Üniversitesi	Cumhuriyet Üniversitesi
3	3	1	5	2	1	1

Sağlık iletişimi konusu akademik bir ilgi alanı 5 teze en fazla İstanbul Üniversitesi bünyesinde çalışılmıştır. Bunu Selçuk, (3)Marmara (3), Eskişehir (2), Ankara (1), Gazi (1) ve Cumhuriyet Üniversiteleri (1) takip etmektedir.

Tablo 3. Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin anabilim dalına göre dağılımı

Halkla ilişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı	Basın Yayın/Gazetecilik Anabilim Dalı	İşletme Anabilim Dalı	Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı
8	2	4	1	1

Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin büyük bir çoğunluğu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı (8) kapsamında yazılmıştır. Bunu sırasıyla Basın Yayın/Gazetecilik (4), Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı (2), İşletme Anabilim Dalı (1) ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim dalı (1) takip etmektedir. Sağlık iletişimi sağlıkla ilgili bölümlerden ziyade iletişimle ilgili bölümler ve anabilim dalları kapsamında çalışılmaktadır. Konunun iletişim süreçleri ve sağlık kampanyalarıyla ilgili bölümü genellikle halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dalları kapsamında yazılırken, sağlıkla ilgili konuların medyaya yansımaları gazetecilik ve basın yayın anabilim dalları kapsamında yer almaktadır.

Tablo 4. Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin yıllara göre dağılımı

2002	2008	2010	2011	2012
1	2	5	3	5

Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin 2010 yılı itibariyle bir artış gösterdiği görülmektedir. 2010 ve 2012 yıllarında yazılan tezler 16 tezin 10'unu oluşturmaktadır. Sağlık politikalarındaki dönüşümlerin bu tarihlerden sonra gerçekleşmesi ve medyada da karşılığını bulması nedeniyle gerçekleşen bu artış, sağlıkla ilgili haberlerin medya tarafından nasıl çerçvelendiğini anlamamızda önem taşımaktadır.

Tablo 5. Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin yüksek lisans ve doktora ortalaması sayfa dağılımı

Yüksek Lisans	Doktora
177	258

Yüksek lisans ve doktora çalışmalarındaki kaynakların ortalaması alındığında doktora tezinin daha kapsamlı ve derinlikli çalışmalar olması nedeniyle sayfa sayılarının da yüksek lisans tezlerine göre yüksek olduğu görülmektedir. Doktora çalışmaları ortalama olarak 258 sayfa, yüksek lisans tezlerinin ortalama olarak 177 sayfa olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin yüksek lisans ve doktora ortalaması atıf sayıları

Yüksek Lisans	Doktora
98	157

Yüksek lisans ve doktora tezlerini, tezlerde atıf yapılan ve kaynaklarında yer alan kaynaklar açısından karşılaştırdığımızda, doktora tezlerinde ortalama 157 atıf yapılırken, yüksek lisans tezlerinde ortalama 98 atıf yapıldığı görülmektedir.

Tablo 7. Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin yöntembilimsel tercihleri açısından dağılımı

Anket	İçerik Analizi	Anket ve İçerik analizi	Herhangi bir yöntemi yok
6	3	1	1

Sağlık iletişimi konusundaki tezlerin yöntembilimsel tercihleri pozitivist bir yaklaşıma sahiptir. Pozitivist anlayışa uygun olarak nicel araştırma teknikleri seçilmiştir. Anket ve içerik analizleri yoluyla sağlık iletişimi alanındaki haberlerin dağılımları ya da sağlık iletişimiyle ilgili haber ya da kampanyaların alımlayıcıları üzerinde tutum ve yaklaşımlarını öğrenmek üzere belirlenen soru formları eşliğinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu alanda nitel araştırma tekniklerinin yoksunluğu göze çarpmaktadır. Derinlemesine mülakat, odak grup çalışmaları gibi nitel veri toplamaya odaklı veri toplama tekniklerinin kazanımları göz ardı edilmektedir.

Tablo 8. Kaynakça Analizi

TÜRKÇE	YABANCI DİL (İNG/FRS/ALM. VS)	KİTAP	DERGİ (BASILI)	E-YAYIN	TEZ	BİLDİRİ	DİĞER (Rapor, bülten, ders notu)	TEK YAZARLI	ÇOK YAZARLI
517	455	536	271	147	22	15	140	615	331

Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere sağlık iletişimi konusundaki tezlerde ağırlıklı olarak Türkçe kaynaklar kullanılmaktadır. Ancak 517 Türkçe, 455 İngilizce kullanıldığı gözönünde bulundurulursa, yabancı dilde kaynaklardan yararlanma oranı da Türkçe kaynaklara yaklaşmış durumdadır. Tezlerde 536 kitap, 271 dergi, 147 e-yayın, 22 tez, 15 bildiri ve diğer kaynaklar (rapor, bülten, ders notu vs.) 140 kere kullanılmıştır. Tezlerde en kitaplardan yararlanılmış, bunu dergiler ve e-yayımlar takip etmiştir. Özellikle 2010 yılından sonra yazılan tezlerde e-kaynakların oranının giderek yükseldiği görülmektedir. Tezlerde 615 tek yazarlı kaynak, 331 çok yazarlı kaynak kullanılmıştır. Tek yazarlı kaynakların kullanımında çok yazarlı kaynakların kullanımına göre belirgin bir yoğunluk göze çarpmaktadır.

Sonuç

Sağlık iletişimi konusu son on yılda akademik bir ilgi alanı haline gelmiştir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların alanı etkileyen faktörlerin çoğunu gözetenek gerçekleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Tarihsel ve toplumsal koşullar çoğu kez bu çalışmalarda göz ardı edilen önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık iletişimiyle ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu ekonomi-politik bir perspektiften yoksun olarak, konu seçimi ve konuyu ele alış biçimi açısından indirgemeci bir yaklaşımla çalışılmaktadır. Oysa günümüzde nicel araştırma teknikleriyle gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarının doğru bir biçimde değerlendirilebilmesi için nitel araştırma bulgularıyla da desteklenmesi gerektiği genel kabul gören bir yaklaşım haline gelmektedir. Çünkü her iki araştırma tekniğinin de yapısal olarak dışarıda bıraktığı alanlar vardır. Nicel araştırmalar bize konuyla ilgili derinlemesine ve ayrıntılı bilgi sunmamakta, nitel araştırma teknikleri de bizi kapsayıcı ve genelleyci sonuçlara ulaşmaktan alıkoymaktadır. Çoklu araştırma perspektifleriyle yola çıkmak, araştırmaları indirgemeci bir yaklaşımın benimsenmesi handikapından kurtarmaktadır.

Tezlerin tamamına yakını anaakım iletişim çalışmalarının önkabulleriyle uyumlu kuramsal çerçeveler içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla tezlerin tamamında bu kabullerle uyumlu olan ampirik yöntem ve veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Sağlık iletişimi metinlerini alımlayan kişiler üzerine

çok az çalışma mevcuttur. İnsanlar metni yorumlayan ve yeniden üreten aktif öznelere olarak görülmemektedir, bu mesajların pasif alıcıları olarak konumlanmaktadır. Bu mesajların daha etkili olarak kodlanması tutum ve davranış değişikliğinin *olmazsa olmaz* koşulu olarak sunulmaktadır. Bunun yanı sıra sağlık her zaman fiziksel sağlık olarak tanımlanmakta, kişinin psikolojik sağlığına ilişkin konular sağlık politikalarının ve iletişim süreçlerinin dışında tutulmaktadır.

Sağlıkla ilgili olarak metin analizine yönelen çalışmalar daha çok içerik analizi tekniğini tercih ederek, çalışma sonuçlarını sayısallaştırarak güven düzeyi temin etme yönünde çaba sarfetmektedirler. Bu metinleri tüketen alımayıcıların okuma biçimleri ise ağırlıklı olarak anket tekniğiyle ölçülmektedir. Tüm tezlerde bu tür veri toplama tekniklerinin kullanılması bulguların sayısallaştırılması yoluyla bir güven düzeyi temin etse de, okuma biçimlerine ilişkin pratiklerin anket soruyla ölçümündeki yapısal sorunlar, okur deneyimlerinin bağlamını derinlikli bir biçimde öğrenilmesinin önüne geçmektedir. Sağlık iletişimiyle ilgili çalışmalar için nitel araştırma tekniklerinin olanaklarından yararlanılması hatta nicel ve nitel araştırma tekniklerinin bir arada birbirlerinin dezavantajlarının gidermek üzere kullanılması çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır. Tezlerin özetlerinden hareket edildiğinde, sağlıkla ilgili konuların fiziksel sağlık kapsamında ele alındığı, psikolojik sağlıkla ilgili sorunların iletişim bağlamında tartışılmadığı saptanmıştır. Özellikle psikolojik rahatsızlıkların temsili ya da da psikolojik rahatsızlıklarla ilgili iletişimsel faaliyetlerin hedef kitesine nasıl ulaştığının çözümlenmesinin gerekliliğinin vurgulanması da yine bu çalışmada önerilen ikinci noktadır.

Tezlerin gerçekleştirildiği üniversiteler genellikle Türkiye'nin metropollerinde bulunan büyük ve köklü üniversitelerdir. Bu durum, sağlık iletişimi gibi spesifik bir konuya ilgili tezlere danışmanlık edebilecek akademisyenlerin çoğunlukla bu üniversitelerde bulunmasıyla ve bu kentlerde sağlık sektörünün çok boyutlu ve etkin yapısıyla açıklanabilir. Dolayısıyla çalışmaların örneklemeleri de bu kentlerde yaşayan insanların iletişimsel algılarını ölçmeye yönelik oluşturulmaktadır. Bu durumda sağlık iletişimiyle ilgili kampanyaların, metinlerin, programların, haberlerin daha az gelişmiş ve küçük kentlerde yaşayan insanlardan oluşan örneklemeler üzerinde çalışılmasının yolu da kapalı gözükmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin farklı ekonomik, sosyal ve ekonomik tabanlarında yaşayan insanların algılamalarını ve iletişim sürecini çözümlenmelerini öğrenmek mümkün gözükmektedir. Son önerimiz literatürdeki boşluğu kapatmak üzere farklı örneklemeleri ele almak yoluyla çalışmaların zenginleştirilmesidir.

KAYNAKLAR

- Akım, F. 2010. Sağlık Alanında Gerçekleştirilen Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Bireylerde Farkındalık ve Davranış Değişikliği Yaratma Etkisi: “Kalbini Sev Kırmızı Giy Kampanyası” Üzerine Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, İstanbul.
- Al, U., Soydal, İ., Yalçın, H. 2010. Bibliyometrik Özellikleri Açısından *bilig*'in Değerlendirilmesi, *bilig*, Sayı 55, Güz, s: 1-20.
- Baydur, M. 2010. *Medyada “Sağlıklı” İnsan Sunumları: Popüler Kültürde Sağlıklı ve Sürdürülebilir Yaşam Görünümleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı: İstanbul.
- Becerikli, S. 2008. *...Ve Halkla İlişkiler: Şeytanın Avukatlığından Arabuluculuğa; Bir Disiplinin Eleştirel Analizi*. Karınca Yayınları: Ankara.
- Bulduklı, Y. 2010. *Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programları ve İzleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Konya.

- Cengiz, S.A. 2007. İnternet ve Etik: Örnek Uygulama Alanı Olarak Sağlık İletişimi: XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı 8-10 Kasım 2007, Ankara, s: 292-305.
- Çamuroğlu, E. 2012. *Kamusal Alan Teorileri Açısından Sağlık Gazeteciliği ve Demokrasi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı: İstanbul.
- (der) Çelenk, S. 2008. *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar Uzlaşmalar*. De Ki: Ankara.
- Çelik, F. 2008. *Sağlık Kurumlarında İletişim: Hasta ile Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı: Konya.
- Çınarlı, İ. 2008. *Sağlık İletişimi ve Medya*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Erbaydar, T. 2003. Halk Sağlığı Açısından Sağlık İletişimi, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 5 (4), Özel Eki.
- Gezergün, A., Şahin B., Tengilimoğlu D., Bayer E., Demir C. (2006). İletişim ve Hekimlerin Bakış Açısıyla Hekim - Hasta İlişkisi ve İletişimi; Bir Eğitim Hastanesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl/Cilt:2 Sayı:1, 2006.
- Güler, Ç. 2006. Kitle İletişim Araçları ve Sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*. Cilt 25. Sayı 1.s: 1-4.
- Hergenç, H.İ. 2011. *Kamu Sağlığı Enformasyonu (Bilgisi) ve Sağlık İletişiminin Sağlık Okuryazarlığı Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- İşak, B. 2008. *Hürriyet Gazetesi'nde Sağlık Haberciliği Konusunda Bir İçerik Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın ve Yayın Anabilim Dalı: Eskişehir.
- Kalem, M. 2010. *Sağlık Çalışanlarının Medyadaki Sağlık Haberlerine Karşı Tutum ve Davranışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı: Ankara.
- Karaca, Ş. 2012. *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Açısından Kamu ve Özel Hastanelerin Karşılaştırılması: Kayseri ili örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı: Sivas.
- Karagöz, K. 2012. *Sağlık Haberlerinin Kamuoyunu Yönlendirme İşlevi: Dilovası'ndaki Kanser Vakalarının Türk Yazılı Basınına Yansımaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı: İstanbul.
- Kayabalı, K. 2011. İnternet ve Sosyal Medya Evreninde Sağlık. *İku*. Sayı: 25.
- Kolankara, T. 2002. *Sağlık Kurumlarında İletişim Sorunları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tanıtım ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.
- Kumbasar, B. 2012. *Sağlık İletişiminde Mesaj Tasarlamada Kültürel Faktörlerin Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: İstanbul.

- Nazione, S; Pace, K.; Russell, J.; Silk, Kami. (2012). A 10-Year Content Analysis of Original Research Articles Published in Health Communication and Journal of Health Communication (2000–2009), *Journal of Health Communication*, 18:223–240.
- Neumann, W. L 2007. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Cilt I, İstanbul, Yayınodası.
- Okay, A. 2009. *Sağlık İletişimi*. MediaCat: İstanbul.
- Robins, S.P., Judge, T.A. 2012. *Örgütsel Davranış*. (Çev. Ed. İnci Erdem). Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Sabırcan, F. 2012. *Sağlık İletişimi Kampanyalarının Davranış Değişikliği Oluşturmadaki rolü: Türkiye'de Son 15 yılda Yapılmış Olan Kampanyalardan Örnekler Çerçevesinde Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: İstanbul.
- Sezgin, D. 2010. *Sağlık İletişimi Paradigmaları ve Türkiye: Medyada Sağlık Haberlerinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: Ankara.
- Somunoğlu, S., Erdoğan, M.C., Özer, P. 2013. *Sağlık Sektöründe Halkla İlişkiler ve İletişim Uygulamalarına Genel Bir Bakış*. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi. Vol.4, Cilt 1.ss: 1-7.
- Tabak, R.S. 2003. *Sağlık İletişimi*. Literatür Yayıncılık: İstanbul.
- Tanrıverdi, H., Adıgüzel, O., Çiftçi, M. 2011. Sağlık Yöneticilerine Ait İletişim Becerilerinin Çalışan Performansına Etkileri: Kamu Hastanesi Örneği., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:11, s.: 101-122.
- Tunçel, M. 2010. Halk Sağlığının Korunmasında Yapılan İletişim Faaliyetlerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı Radyo TV Anabilim Dalı: İstanbul.
- Uçak, N. 2009. Bilimsel İletişimin Zamana ve Disiplinlere Göre Değişimi: Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir İnceleme. *Bilgi Dünyası*. 2009, 10 (1):1-27.
- Uludağ, A. 2011. Doktor-Hasta İletişimi Açısından Hastanelerde Hekim Seçme Uygulaması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı: Konya.
- Yağbasan, M., Çakar, F. 2006. "Doktor-Hasta İletişiminde Dile ve Davranışa Dayalı İletişimsel Sorunları Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması (A Field Study To Reveal Language - And Attitude Based Communicational Problems In Doctor-Patient Relationship), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:15. Sayfa: 609-629, Konya.
- Yönet, Ö. 2011. Sağlık İletişim Kampanyalarının Mesaj İçeriklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: Eskişehir.

EK 1. Analiz Edilen Tezlerin Listesi

- Baydur, M. 2010. *Medyada "Sağlıklı" İnsan Sunumları: Popüler Kültürde Sağlıklı Ve Sürdürülebilir Yaşam Görünümleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Tv Ve Sinema Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı: İstanbul.
- Bulduklu, Y. 2010. *Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programları Ve İzleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Konya.
- Çamuroğlu, E. 2012. *Kamusal Alan Teorileri Açısından Sağlık Gazeteciliği Ve Demokrasi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı: İstanbul.
- Çelik, F. 2008. *Sağlık Kurumlarında İletişim: Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı: Konya.
- Hergenç, H.İ. 2011 *Kamu Sağlığı Enformasyonu (Bilgisi) Ve Sağlık İletişiminin Sağlık Okuryazarlığı Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- İşak, B. 2008. *Hürriyet Gazetesi'nde Sağlık Haberciliği Konusunda Bir İçerik Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Ve Yayın Anabilim Dalı: Eskişehir.
- Kalem, M. 2010. *Sağlık Çalışanlarının Medyadaki Sağlık Haberlerine Karşı Tutum Ve Davranışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı: Ankara.
- Karaca, Ş. 2012. *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Açısından Kamu Ve Özel Hastanelerin Karşılaştırılması: Kayseri İli Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bilim Dalı: Sivas.
- Karagöz, K. 2012. *Sağlık Haberlerinin Kamuoyunu Yönlendirme İşlevi: Dilovası'ndaki Kanser Vakalarının Türk Yazılı Basınına Yansımaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı: İstanbul.
- Kolankara, T. 2002 *Sağlık Kurumlarında İletişim Sorunları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tanıtım Ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı: İstanbul.
- Kumbasar, B. 2012. *Sağlık İletişiminde Mesaj Tasarlama Kültürel Faktörlerin Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı: İstanbul.
- Sabırcan, F. 2012. *Sağlık İletişimi Kampanyalarının Davranış Değişikliği Oluşturmadaki Rolü: Türkiye'de Son 15 Yılda Yapılmış Olan Kampanyalardan Örnekler Çerçevesinde Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı: İstanbul.

- Sezgin, D. 2010. *Sağlık İletişimi Paradigmaları ve Türkiye: Medyada Sağlık Haberlerinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı: Ankara.
- Tunçel, M. 2010. Halk Sağlığının Korunmasında Yapılan İletişim Faaliyetlerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı Radyo TV Anabilim Dalı: İstanbul.
- Uludağ, A. 2011. Doktor-Hasta İletişimi Açısından Hastanelerde Hekim Seçme Uygulaması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı: Konya.
- Yönet, Ö. 2011. Sağlık İletişim Kampanyalarının Mesaj İçeriklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı: Eskişehir.